

Griekse rituelen, onderweg verloren

→ Van Palaiochori naar Genk

In de Griekse traditie zijn bepaalde rituelen nauw verweven met de orthodox-christelijke religie, terwijl andere rituelen dan weer een paganistische oorsprong zouden hebben of ontstonden uit ingrijpende historische gebeurtenissen uit een bewogen verleden. Elk ritueel werd vervolgens van generatie op generatie doorgegeven en leidde tot het versterken van groepsgevoel en culturele identiteit. Vele rituelen vinden we terug over gans Griekenland, al worden die vaak aangepast aan de eigenheid en cultuur in de streek. Anderzijds zorgden de diverse geografische settings en evoluties doorheen de tijd ervoor dat elke regio ook specifieke rituelen ontwikkelde. Daarom kennen sommige regio's rituelen die je enkel daar terugvindt. Zelfs naburige eilanden delen niet steeds dezelfde rituelen. In de loop van de geschiedenis kozen miljoenen Grieken uit verschillende regio's al dan niet vrijwillig de weg van de emigratie, met in hun culturele bagage onder andere deze rituelen ...

De rituelen die we in dit artikel beschrijven, hebben betrekking op Palaiochori, een dorp in het noorden van Griekenland, meer specifiek op het schiereiland Chalkidiki, de regio waar volgens de Griekse mythologie de Giganten oprezen uit het lichaam van de Aarde. Palaiochori ligt ongeveer op zeventig kilometer van Thessaloniki en tevens dicht bij het schiereiland en de gelijknamige berg Athos, het centrum van het orthodoxe kloosterleven. Het dorp ligt op een hoogte van 600 meter en is omgeven door heuvels, dichte bossen en watervallen.

www.mlahanas.de/Greece

Palaiochori vandaag

Vandaag telt het dorp nog ongeveer 1500 vaste bewoners. Tijdens de zomermaanden gaat dit aantal fors omhoog vanwege de komst van vele migranten die tijdens de jaren 1950 en 1960 het dorp verlieten voor de geïndustrialiseerde landen van Europa, en die nu de zomer in hun streek van oorsprong komen spenderen. Vele dorpsbewoners migreerden ook naar België om te werken in de koolmijnen.

Dit was ook het geval voor Rina Deliou, die geboren is en opgroeide in Palaiochori. Toen ze 21 jaar was, in 1964, vertrok ze naar België, een jaar nadat haar ouders en broers reeds waren gemigreerd. Sinds die tijd woont ze in Genk-Waterschei en zoals zovelen brengt ze nog enkele maanden per jaar door in haar moederland.

De herinneringen aan het leven in Palaiochori blijven voor Rina na vele jaren nog erg sterk en intens. De rituelen die ze beschrijft, zijn bovendien innig vervlochten met belangrijke momenten uit haar jeugd.

Zo betoogt zij bv. hoe de gezamenlijke viering en deelname aan de rituelen door de dorpsbewoners de sociale banden van de hechte gemeenschap versterkten, maar ook hoe het zich verheugen op een ritueel vaak even intens was als het beleven van het ritueel zelf ... De rituelen waren vaak gerelateerd aan

lokale legenden, historische evenementen of animistische geloofsovertuigingen en gaven zo een andere dimensie aan het leven. Er circuleerden verhalen over demonen, goede en kwade goden, schrikwekkende schepsels en elfen. De Grieks-orthodoxe kerk bouwde hierop verder of hertekende symbolen. De rituelen, van welke signatuur ook, waren er onder andere op gericht om een omgang te zoeken met de veranderingen in de natuur, het kwade te verjagen en het licht en de hoop te verwelkomen, de levensloop te begeleiden.

Rina Deliou, als derde van links, met dorpsbewoners in traditionele klederdracht in de jaren 1950.

Het leven vandaag in Palaiochori is uiteraard sterk veranderd. Een aantal tradities hebben de modernisatie van de maatschappij overleefd, maar velen zijn toch ook verloren of met de tijd stilaan op de achtergrond geraakt, nog enkel onderhouden door enkele ouderlingen. Volgens Rina Deliou zijn veel Griekse rituelen in België, en meer specifiek in Genk, verdwenen aangezien de levensomstandigheden in België heel anders waren dan die in Griekenland.

Veel van de hieronder beschreven rituelen zijn afkomstig uit interviews met Rina Deliou, die werden afgenomen in het kader van het erfgoedproject 'Grieken in Limburg', een onderzoek dat in 2007 startte en in 2010 afgerond wordt met een boek, een documentaire en een rondreizende tentoonstelling.

Hieronder focussen we op rituelen in verband met het begin van een nieuwe cyclus, de wedergeboorte van de natuur of het aantreden van een donkere periode.

HET RITUEEL VAN DE ZWALUW ('CHELIDONA') (ΤΟ ΕΘΙΜΟ ΤΗΣ ΧΕΛΙΔΟΝΑΣ)

Op 1 maart zwermen kinderen door de straten van Palaiochori om de zwaluwen, de boodschappers van de lente, te verwelkomen. Ze bezoeken de buurtbewoners, gewapend met een houten stok met bovenop een houten zwaluw en een belletje. Aangekomen bij de huizen zingen ze al rinkelend een lentelied: 'chelidonismata'.

Chelidona.

*“De zwaluw komt van de Baltische Zee,
hij brengt de lente en de zomer mee.
Daarom komen wij je vijf eieren vragen
en eens zoveel voor Pasen.
Hopend dat de kip veel kuikens krijgen kan.
Maar is hier, wees welgekomen, alle dieren zijn blij.
Naar buiten, vlooien en muizen,
en verwelkom gezondheid en blijheid en ook Pasen ...”*

Vervolgens geven de huisbewoners eieren, bonen en geld aan de kinderen. Een soortgelijke interactie, waarbij kinderen het einde van de winter en de komst van de lente vierten met een lentelied, is gedocumenteerd in de oudheid. De schrijver Athinaios noteerde in de 2^e eeuw na Christus een gelijkaardig lied gezongen door kinderen uit Rhodos. Kinderen hielden een zwaluwpop vast terwijl ze bij de huizen langsgingen om giften te vragen. In de vroeg-Byzantijnse jaren werd de traditie van de zwaluw door de religieuze overheid verboden omdat men haar beschouwde als een vorm van afgoderij. Desondanks bleven kinderen de lente verwelkomen met hun rondgang en lied. Dit gebruik wordt tegenwoordig in verschillende delen van Griekenland nog in ere gehouden. Op 1 maart krijgen kinderen ook vaak symbolisch een rood-wit gedraaid lint rond hun pols gebonden om niet te verbranden van de eerste lentezon.

Het lentelied is deel van een ruimer geheel van gewoonten die met 1 maart worden geassocieerd. In de Oudheid werd in sommige streken 1 maart beschouwd als de eerste dag van het nieuwe jaar en dit gaf aanleiding tot allerlei rituelen, waarzeggerij en magie. Ook al werd de start van het nieuwe jaar vanaf 46 voor Christus vastgesteld in januari (start van de juliaanse kalender), toch werden rituelen van 1 maart als de dag van het nieuwe begin, licht en groei nog heel lang gecultiveerd.

Bewoners van Palaiochori dansen tijdens het Alonifestival.

ALONI VAN KOPER² ('ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ Τ' ΑΛΩΝΙ')

De traditie van de 'Aloni van Koper' is enkel gebruikelijk in Palaiochori en houdt verband met de belangrijkste gebeurtenis in de dorpsgeschiedenis: de vernieling van het dorp door de 'Ottomanen' in de eerste helft van de 19^e eeuw.

Op de derde dag na Pasen in april 1821 drukten Ottomaanse troepen een revolte van de dorpen in Noord-Chalkidiki gewelddadig de kop in. Een van de revolterende dorpen was Palaiochori. De herinnering aan die dag werd sindsdien in stand gehouden met het gebruik van de 'Aloni van koper'. Op deze dag gaan de dorpsbewoners eerst naar de kerk van de heilige Michael om nadien achter de kerk te dansen. Een gebeuren waaraan honderden dorpsbewoners en bezoekers deelnemen. De dans representeert de slachtpartij en vernieling van het dorp. De dans zelf wordt traag uitgevoerd en de wijfelende stappen evoceren een sfeer van dood. Het bijhorende lied staat in het teken van de vrijheidsdrang en bevat verschillende geheime woorden aangezien het gebruik gedurende vele jaren enkel kon plaatsvinden in aanwezigheid van vertegenwoordigers van het Ottomaanse Rijk en er dus niet vrijuit kon worden gesproken. Het lied bezingt de dood van een jongeman in een strijd met de Ottomaanse indringers en het wenen van de moeder die vol angst wacht op zijn vergeefse terugkeer. Pas in 1912 behoorde het dorp niet meer tot het Ottomaanse Rijk. En tot nu wordt dit ritueel in Palaiochori nog in stand gehouden.

KERSTLIEDJES ('ΚΟΛΙΝΤΑ')

Op kerstavond (24 december) gaan kinderen alleen of in groep de huizen af en zingen het kolintalied. Ze roepen daarbij:

*"Kolinta, kolinta, mevrouw, geef me mijn noten,
of ik zal de tegels van je huis breken!"*

Het is dan uiteraard de bedoeling dat de huisbewoners gul noten, vijgen, fruit en geld aan de kinderen schenken.

NIEUWJAAR (ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑ)

Op nieuwjaarsdag gaan kinderen in groep of alleen na de kerkdienst rond in het dorp en zingen een nieuwjaarslied: *sourva*. Ze dragen een houten stok waaraan men magische krachten toeschrijft. Op het einde van de stok zit een handvat zodat de kinderen hun stok kunnen vasthouden aangezien de dorpsbewoners er worst en vlees op prikken. Terwijl de kinderen *sourva, sourva* roepen, krijgen ze lekkers: hun zakken worden gevuld met noten, vijgen, fruit en snoep. Naargelang de verwantschap met de huiseigenaar worden her en der de zakken al wat rijkelijker gevuld. Pas laat in de namiddag keren kinderen terug naar huis en laten onder enthousiast onthaal hun buit zien.

KLIDONAS ('Ο ΚΛΗΔΟΝΑΣ')

Klidonas is een religieus ritueel afkomstig uit de oudheid. Het is de bedoeling dat de hele dorpsgemeenschap eraan deelneemt. Door de opgewekte sfeer die er rond hangt, wordt het ook als onderhoudend ervaren. Tot op de dag van vandaag is dit gebruik nog populair in heel Griekenland, al wordt het in verschillende varianten gevierd.

Het woord *klidonas* komt van het Oudgriekse woord *klidon*, dat volgens Homeros 'teken van waarzeggerij of voorspelling' betekent. Het gebruik gaat terug op het vieren van de zomerzonnenuwende en is een blijvend spoor van voorchristelijke rituelen. De veranderingen in deze periode werden zowel als belangrijk maar ook als gevaarlijk beschouwd. Een gevolg was dat men magie en waarzeggerij gebruikte om gevaar uit het leven te weren en om de toekomst te leren kennen. Vroeger had *Klidonas* betrekking op voorspellingen in diverse leefscènes, nu is het enkel nog gebruikelijk bij liefdesorakels van ongetrouwde meisjes die willen weten met wie ze zullen trouwen.

In Palaiochori vindt *Klidonas* plaats op 23 juni, één dag voor de viering van Johannes de Doper. Het is niet zo vreemd dat beide vieringen samenhangen, aangezien de Griekse orthodoxie de heilige Johannes als de grootse profeet beschouwt, hij die ook de komst van Christus had voorspeld.

Op de avond van 23 juni komen de ongetrouwde meisjes van het dorp bijeen. Bij lot wordt beslist welk meisje uitverkoren is om de hoofdrol te spelen. Dit meisje, vergezeld van de andere meisjes, krijgt een pot die ze moet vullen met water aan een bron of waterput. Op de terugweg naar huis mogen ze absoluut niet praten. Men gelooft immers dat het orakel dan niet meer zou werken. Het water kreeg dan ook de toepasselijke naam 'zwijgzaam' water. Onderweg proberen dorpsbewoners de meisjes op de meest hilarische manier aan het lachen en praten te krijgen. Als ze lachen, moeten ze het water weggoien en de pot terug vullen.

Terug thuis moet elk meisje een object in de pot gooien (een appel, een juweel, een sleutel, enz.). Daarna wordt de pot be-

Transport van het 'zwijgzame' water
© Maria Dermitzaki

dekt met een rode doek en boven op het dak of in een open ruimte geplaatst. Daar blijft de pot gedurende de hele nacht onder het licht van de sterren staan. De meisjes zouden die nacht in hun dromen hun toekomstige echtgenoot zien verschijnen. Nog voor de zon opkomt, zodat de magische kracht van de sterren niet verdwijnt, brengt de hoofdrolspeelster de pot weer naar binnen. Later op de dag verzamelen buurtbewoners, jongens en meisjes zich bij de pot. Het meisje dat verantwoordelijk was voor de pot neemt er de objecten weer uit.

Een van de andere meisjes, met een talent voor dichterlijke improvisaties, vertelt bij elk object kleine humoristische oneliners bij wijze van voorspelling. Ze inspireert zich ter plaatse bij het zien van de objecten. Vervolgens wordt de voorspelling druk bediscussieerd door de aanwezigen. Een van de voorbeelden die tijdens een interview werd gegeven:

"Op de dag dat de hond letters zal leren en de kat kan lezen zal je trouwen en zal iedereen om je lachen."

Waterput
© Maria Dermitzaki

Het meisje dat het water brengt, loopt kruisgewijs naar de put en giet het water erin. De waterput bedekt ze vervolgens weer met een rood doek. Op de middag of bij middernacht wordt het doek voorzichtig opgetild zodat het licht het water niet raakt en kijken de meisjes vanonder het doek naar het diepe water. De hoofdrolspeelster schijnt dan met een spiegel naar het water zodat de zonnestralen of het maanlicht het water raken. Vervolgens gooien de meisjes een persoonlijk object in de bron terwijl ze in de golven van het deinende water de schaduw van een man trachten te herkennen ...

1 Maria Dermitzaki, van opleiding fotografe, verhuisde enkele jaren geleden van Griekenland naar België. Zowel in Griekenland als in België heeft ze ervaring met projecten mondelinge geschiedenis. Ze startte in Limburg het project 'Grieken in Limburg' op waarvoor ze verschillende interviews afnam en foto's uit privécollecties verzamelde. De resultaten van het project worden zichtbaar gemaakt door onder andere een tentoonstelling en een publicatie.

2 Een aloni is een tred- of rosmolen: ossen of ezels trekken twee op elkaar gelegen stenen in het rond waardoor graan en dergelijke wordt geplet. 'Koper' verwijst naar de streek van Palaiochori waar vele kopermijnen waren.